

ISTORIOGRAFIA SOVIETICĂ A PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎNTRE *DESTALINIZARE* ȘI *NEOSTALINISM* (1956-1985)

Dr. hab. Nicolae ENCIU
Institutul de Istorie

*SOVIET HISTORIOGRAPHY OF WORLD WAR
I BETWEEN DE-STALINIZATION AND NEO-STALINISM,
1956-1985*

Summary. Dedicated to the celebration of 100 years since the World War I, this study aims at a general assessment of Soviet historiography in this field within the period between 1956 and 1985. As a result of this analysis, there has been ascertained a clear involution of Soviet historiography of World War One from timid attempts at de-Stalinization between 1956 and 1964 to a an undisguised neo-Stalinism in the 70s.

Keywords: World War I, Soviet historiography, historical school of Mikhail N. Pokrovsky, de-Stalinization, neo-Stalinism, perestroika, glasnost.

Rezumat. Prilejuit de împlinirea a 100 de ani de la declanșarea Primului Război Mondial, prezentul studiu își propune o evaluare generală a istoriografiei sovietice în acest domeniu în perioada dintre 1956 și 1985. Urmare a analizei efectuate, se constată o clară involuție a istoriografiei sovietice a Primului Război Mondial, de la timidele încercări de destalinizare din 1956-1964, ajungându-se la un nedisimulat neostalinism al anilor '70.

Cuvinte-cheie: Primul Război Mondial, istoriografia sovietică, școala istorică a lui Mihail N. Pokrovski, destalinizare, neostalinism, perestroika, glasnosti.

Argument

La începutul anului 1956, în Kremlin a explodat realmente o bombă, cu efecte de-a dreptul incalculabile pentru evoluția ulterioară a URSS și chiar pentru prăbușirea imperiului comunist bolșevic în 1991 [1]. Astfel, în ședința secretă a delegaților Congresului al XX-lea al PCUS din dimineața zilei de 25 februarie 1956, proaspătul lider sovietic Nikita Hrușciiov (1894-1971) a citit faimosul raport „Cu privire la cultul personalității și consecințele sale” [2], măsurat de observatori în 20 000 de cuvinte.

Deși multe dintre crimele odioase ale lui Stalin erau cunoscute și până în februarie 1956, – din mărturiile tragice ale milioaneilor de supraviețuitori ai Gulagului din URSS, din Europa de Est și Centrală, din Asia de Est și Sud-Est, subjugate de Armata Roșie și NKVD/KGB după cel de-al Doilea Război Mondial, din informațiile capturate pe cele mai diverse căi de Washington și Londra, Paris, Roma și Bonn, – de data aceasta dezvăluirile oficiale erau făcute de cel mai înalt demnitar din ierarhia Kremlinului de după moartea misterioasă a lui Stalin [3]. Delegații Congresului au aflat, bunăoară, în premieră absolută, despre existența „Scrisorii către congres” a lui Lenin [4], în care Stalin era caracterizat drept un individ grosolan, capricios și intolerant față de părerea altora. În același raport se menționa că Stalin „n-a mai ținut seama de indicațiile și avertismentele lui Lenin, a început să încalce normele leniniste ale vieții de partid și principiul conducerii colective, a contribuit la cultul personalității sale, a comis greșeli serioase într-o serie de probleme ale politicii interne și externe, încălcări grosolane ale „legalității socialiste” [5].

Raportul secret al lui Hrușciiov a fost cunoscut rapid în întreaga Uniune Sovietică și chiar peste hotarele ei. Completat cu intervențiile delegaților la Congresul al XX-lea, el a fost discutat la reuniunile locale ale partidului, obiectul dezbaterilor devenind, implicit, nu numai Stalin și crimele sale, ci și sistemul sovietic ca atare. Pe de altă parte, dezvăluirile senzaționale ale lui Nikita Hrușciiov au deschis o perioadă de incertitudine în întreaga Europă de Est, aceasta exprimându-se prin apariția primelor simptome ale destalinizării [6].

Este adevărat că, în acea perioadă a „dezghețului hrușciovist” [7], doar Stalin a fost făcut direct responsabil, ca autocrat totalitar și arbitrar, de moartea a milioane de oameni și de „deviere de la socialism” fără a-l identifica cu regimul sovietic propriu-zis. Deși Hrușciiov și-a asumat un considerabil risc politic, dând în vileag represaliile staliniste, el nu a avut, totuși, nici intenția, nici curajul de a pune la dubiu legitimitatea sistemului sovietic ca atare. Dimpotrivă, pentru a evita pierderea acestei legitimități, a continuat să-l aprecieze pe Stalin drept „un marxist-leninist devotat, un revoluționar devotat și dârz” [8].

Și totuși, odată declanșat procesul de destalinizare, care a avut o amploare și o intensitate diferită, în majoritatea țărilor „democrației populare” unde modelul stalinist de societate fusese „exportat” cu forța și însoțit de epurări, lagăre de concentrare după schema sovietică, credința opiniei publice în

„fața umană” a comunismului sovietic a intrat într-o fază de erodare ireversibilă. În mod logic și firesc, procesul destalinizării inițiat de liderul sovietic Nikita Hrușciiov nu putea evita repunerea în discuție a problematicii participării Rusiei la Primul Război Mondial, inclusiv a locului și rolului școlii istorice a acad. Mihail N. Pokrovski (1868-1932) [9] în elucidarea acelor evenimente. Ceea ce s-a și produs în scurt timp de la încheierea lucrărilor Congresului al XX-lea al PCUS.

Revizuirea neostalinistă a școlii istorice a lui Mihail N. Pokrovski. Pe calea spre o metodologie leninistă *originară* a Primului Război Mondial.

În anul 1955, cu puțin timp înaintea Congresului XX al PCUS, activitatea și creația acad. Mihail N. Pokrovski continuau a fi apreciate în spiritul „cursului scurt” al lui I.V. Stalin și al articolelor demascatoare ale lui Emelian Iaroslavski și A. M. Pankratova.

Conform datelor din biografia lui M. N. Pokrovski incluse în ediția a doua a Marii Enciclopedii Sovietice, concepțiile lui istorice s-ar fi constituit „sub puternica influență a istoriografiei burgheze”, trecându-se cu vederea faptul că acesta fusese discipolul marelui istoric Vasili O. Kliucevski [10]. Chiar devenit bolșevic, Pokrovski nu ar fi reușit să meargă mai departe de „materialismul economic” și să însușească bazele materialismului istoric. Ar fi comis o vulgarizare nepermisă a marxismului în spiritul materialismului economic și nu ar fi înțeles legitățile economice ale progresului istoric, dialectica dezvoltării forțelor și relațiilor de producție, legătura luptei de clasă cu dezvoltarea economică a țării, rolul activ al maselor și al personalității în istorie, precum și o serie de alte teze esențiale ale teoriei materialismului istoric [11].

Mai ales după victoria „Marii Revoluții Socialiste din Octombrie”, Pokrovski ar fi promovat, în lucrările sale, o atitudine „lichidatoristă” față de istorie în calitate de știință socială: „studierea unilaterală a materialului concret-istoric, sociologizarea vulgară a istoriei, atitudinea nihilistă față de trecut, negarea rolului patriotismului maselor populare în trecutul prerevoluționar al Rusiei, expunerea vulgară a evenimentelor istorice, „din punctul de vedere al zilei de astăzi”, – acestea ar fi fost trăsăturile caracteristice ale concepției istorice a acad. M. N. Pokrovski [12].

Pokrovski nu reușise să înțeleagă „nici importanța progresistă a alipirii diferitelor popoare la Rusia țaristă”, limitându-se la a indica doar părțile negative ale politicii țarismului. Chiar dacă consacrase o mare parte a creației sale studierii problemelor

de politică externă a autocrației țariste, – mai ales din anii Primului Război Mondial, – Pokrovski ar fi ignorat contradicțiile de bază dintre marile puteri europene, acuzând Rusia că ar fi fost principala responsabilă de declanșarea războiului imperialist. Și doar datorită criticii lui V. I. Lenin, „obiecțiilor” lui I. V. Stalin, A. A. Jdanov și S. M. Kirov din 1934 la conspectul manualelor de istorie pentru școlile medii, precum și editării *Cursului scurt al istoriei Partidului Comunist (bolșevic) din Uniunea Sovietică* (1938), ar fi devenit posibilă depășirea „caracterului antimarxist și vulgar” al concepției istorice a lui M. N. Pokrovski [13].

Între timp, deciziile congreselor XX și XXII ale PCUS [14], hotărârea CC al PCUS „Cu privire la depășirea cultului personalității și a consecințelor sale”, au creat o atmosferă de relativă relaxare politico-ideologică în științele socio-umane, constatându-se că istoria istoriografiei sovietice nu se putea dezvolta într-o deplină măsură fără studierea obiectivă și valorificarea operelor lui Mihail N. Pokrovski. Acest lucru a fost menționat în mod special în intervenția secretarului CC al PCUS pentru probleme ideologice, Mihail A. Suslov, în cadrul consfăturii unionale a șefilor catedrelor de științe sociale din februarie 1962 [15].

Cu puțin timp înainte de respectiva consfătuire, revista CC al PCUS *Comunistul* publicase un articol al istoricilor Milița Necikina, Iuri Poliakov și Lev Cerepnin, în care autorii se pronunțau în favoarea „aprecierii obiective, fără emoții inutile, false glorificări sau inutile înjosiri, a unui mare istoric de orientare marxistă, a unei mari personalități a timpului său, care a contribuit mult la dezvoltarea științei istorice sovietice” [16]. În continuarea demersurilor de reabilitare a marelui istoric sovietic, Lev V. Cerepnin a publicat un amplu material în volumul IV al *Studiilor de istorie a științei istorice din URSS*, în care, după o analiză obiectivă a rezultatelor activității științifice a lui M. N. Pokrovski, a constatat că „inclusiv seria de erori” comise de respectivul istoric nu îi diminuau cu nimic contribuția sa la dezvoltarea științei istorice marxist-leniniste: „Greșelile lui Pokrovski nu sunt doar greșelile sale personale. Ele oglindeau starea de lucruri din știința istorică din acea perioadă, neelaborarea unei serii de probleme importante, dificultățile procesului de constituire a istoriografiei sovietice marxiste” [17].

În paralel cu demersurile de reabilitare a școlii istorice a acad. Mihail N. Pokrovski, începutul anilor '60 a fost marcat de apariția unor lucrări despre Primul Război Mondial, scrise în spiritul hotărârilor congreselor XX și XXII ale PCUS. Astfel se prezin-

tă, bunăoară, lucrarea lui V. I. Bovâkin *Din istoria începutului primului război mondial*, conținând o critică severă la adresa „rolului de servitoare a istoriografiei burgheze în problema responsabilităților pentru declanșarea primului război mondial” [18]. În opinia autorului, una din metodele cele mai des utilizate de „tănuire a adevăratei istorii a începutului primului război mondial” consta în examinarea, de către „istoriografia burgheză”, a istoriei diplomației în mod independent și izolat de „baza ei social-economică”. În urma acestui fapt, războiul apărea nu ca un rezultat al manifestării unor contradicții obiective, ci ca o serie de „neînțelegeri, nedumeriri și întâmplări tragice în relațiile dintre state” [19].

Referindu-se la politica țarismului rus în Orientul Apropiat, V. I. Bovâkin era, în principiu, de acord cu faptul că strâmtoarele Bosfor și Dardanele au constituit prioritatea centrală a acestuia, dată fiind importanța lor strategică. În plus, către începutul Primului Război Mondial, strâmtoarele deveniseră importante inclusiv din punct de vedere economic, întrucât circa 37% din întreg exportul Rusiei se efectua prin Bosfor și Dardanele [20].

Locul central al lucrării lui V. I. Bovâkin îl ocupă, totuși, problema relațiilor ruso-franceze în anii premergători Primului Război Mondial. În accepția autorului, alianța dintre Franța și Rusia – acordul politic din 15 (27) august 1891, completat cu convenția militară din 23 decembrie 1893 / 4 ianuarie 1894 – fusese încheiată în condițiile în care contradicțiile franco-germane și cele ruso-germane erau încă dominante în viața politică europeană și internațională. Pe parcurs însă, ca urmare a activizării expansiunii coloniale a Germaniei, pe primul loc s-au plasat contradicțiile anglo-germane. Iar, după instituirea, în 1904, a „Antantei cordiale” dintre Franța și Marea Britanie, alianța ruso-franceză ar fi trecut pe un loc secund, Rusia transformându-se într-o „anexă” a alianței anglo-franceze. Acest lucru, în opinia lui V.I. Bovâkin, s-ar fi manifestat inclusiv în dependența economică a Rusiei țariste față de Franța și Marea Britanie [21].

Într-o atare manieră *diplomatică*, V. I. Bovâkin încerca să înlăture orice posibilă culpabilizare a Rusiei țariste pentru declanșarea Primului Război Mondial, punând acest lucru exclusiv pe seama contradicțiilor imperialiste franco-germane și anglo-germane.

Același V. I. Bovâkin afirma că o lucrare consacrată anume studierii istoriografiei Primului Război Mondial ar fi extrem de utilă „pentru ilustrarea metodelor și procedeelelor la care istoriografia burgheză recurge, pentru a falsifica adevărata istorie

a războiului mondial”. Respectiva intenție a și fost realizată în anul următor, 1962, de către istoricul K. B. Vinogradov, prin editarea unei lucrări de pionierat cu caracter istoriografic pe tema Primului Război Mondial.

În opinia autorului, „avantajul” istoricilor sovietici consta anume în faptul că ei se conduceau în activitatea lor „de cea mai avansată știință marxist-leninistă”, în timp ce „gândirea istoriografică burgheză se afla într-un veritabil impas al creației, dat fiind că refuza să recunoască caracterul imperialist al primului război mondial” [22]. Odată cu critica intransigentă, în conformitate cu indicațiile leniniste din octombrie 1914, a „minciunilor, sofismelor și frazelor patriotice răspândite de către clasele dominante, moșierii și burghezia în apărarea războiului” [23], V. I. Lenin mai era invocat de autor pentru a demonstra aceeași teză privind „slăbiciunea țarismului rus” care „încetase să mai fie dușmanul principal al libertății în Europa”. În această ordine de idei, V. I. Lenin ar fi afirmat, încă în 1909, că „în Europa s-a constituit o reacțiune internațională a guvernelor burgheze”, de unde ar fi reieșit că Lenin nu mai considera Rusia țaristă „bastionul atotputernic al reacțiunii” [24].

Împlinirea, în vara anului 1964, a 50 de ani de la declanșarea Primului Război Mondial a contribuit la apariția unor noi lucrări ale istoricilor și militarilor sovietici, tratând cauzele, caracterul războiului, precum și obiectivele și planurile țărilor angajate în conflict.

Astfel, în lucrarea coloneilor (r) D.V. Verjovski și V.F. Leahov, declanșarea Primului Război Mondial – ca și celui de al doilea – era pusă în responsabilitatea exclusivă a „imperialismului german”: „Germania a consacrat cel puțin 20 de ani pregătirilor intense ale celor două războaie mondiale și alți peste 10 ani, purtării acestora” [25]. Mai mult ca atât, istoricii și generalii germani, în opinia celor doi autori, erau și „cei mai mari falsificatori ai istoriei primului război mondial”, fiind constrânși „să justifice, cumva, prăbușirea politicii de cuceriri a imperialismului german, înfrângerea Germaniei în război” [26]. Una din curiozitățile respectivei lucrări consta în faptul că înfrângerea Germaniei în etapa finală a Primului Război Mondial s-ar fi datorat... „luptei poporului sovietic împotriva ocupațiilor austro-germani” [27], în situația în care Uniunea Sovietică fusese creată la 30 decembrie 1922, iar despre constituirea unei „noi comunități istorice de oameni”, a „poporului sovietic”, s-a vorbit abia din 7 octombrie 1977, odată cu adoptarea unei noi Constituții a Uniunii Sovietice.

Potrivit unei alte lucrări, aparținând istoricilor M. Airapetean și P. Kabanov și editată în același an 1964, „primul război mondial a fost pregătit în egală măsură de toate puterile imperialiste”, însă „instigatorul direct, ațâțătorul primului război mondial a fost imperialismul cel mai belicos și mai prădalnic – cel german” [28]. Cu referire la Rusia țaristă, în ajunul războiului mondial, lupta în interiorul acesteia s-a dat, pe de o parte, între cercurile moșierești reprezentate de Purișkevici, Durnovo, Stolâpin (asasinat în 1911) și alții, care se pronunțau împotriva războiului cu Germania, ce-ar fi condus inevitabil la înfrângerea Rusiei, la căderea țarismului și victoria revoluției populare și, pe de altă parte, cercurile burgheze reprezentate în special de kadetși (rus. «конституционные демократы», «кадеты», democrații constituționali), care pledau în favoarea războiului, fiind convinși că înfrângerea Germaniei și a aliaților acesteia – Austro-Ungaria și Turcia – ar fi condus la satisfacerea intereselor imperialiste ale Rusiei în Orientul Apropiat, la cucerirea râvnitelor strămtori ale Mării Negre, respectiv, la consolidarea pozițiilor burgheziei ruse în interiorul țării și pe arena internațională [29]. În consecință, implicându-se în războiul mondial, Rusia s-a transformat într-o „sursă principală de resurse umane ale Antantei”, nefiind pregătită să poarte un război de uzură [30].

Punctul culminant al efortului de destalinizare a științei istorice sovietice, respectiv, de repunere în discuție a istoriei Primului Război Mondial, a participării Rusiei țariste la acea conflagrație, precum și de revizuire, pe baze obiective, a importanței școlii istorice a lui Mihail N. Pokrovski, l-a constituit cea de a VII-a sesiune științifică a secției „Legitățile de bază și particularitățile dezvoltării Rusiei în perioada imperialismului” din cadrul Consiliului Științific al Academiei de Științe a URSS pentru studierea problemei „Istoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie”. Desfășurată la Moscova între 17 și 20 noiembrie 1964 sub auspiciile revenirii la metodologia leninistă *originară* a Primului Război Mondial, sesiunea științifică în cauză a fost una dintre cele mai de amploare și reprezentative din întreaga perioadă postbelică. Au participat circa 170 de cercetători din diferite republici unionale și regiuni ale fostei URSS, în cadrul ședințelor plenare și celor din secții fiind audiate circa 50 de referate și comunicări [31].

Particularitatea sesiunii științifice din noiembrie 1964, prilejuită de împlinirea a 50 de ani de la începutul Primului Război Mondial, a constat în caracterul ei multiaspectual, urmărindu-se două obiective de bază: identificarea nivelului de studiere a istoriei

Primului Război Mondial, în aspectele sale esențiale, precum și afirmarea și consolidarea abordării complexe a problemelor de istorie a Rusiei în anii Primului Război Mondial.

Între timp, anul 1964 a adus o nouă schimbare a conducerii de partid și de stat a Uniunii Sovietice, Nikita S. Hrușciiov fiind înlocuit cu noul secretar general al PCUS, Leonid I. Brejnev (1906–1982). Chiar dacă inițial au fost anunțate o serie de reforme, inclusiv în domeniul științelor socio-umane, acestea au durat doar până la conflictul dintre Moscova și Praga din august 1968, după care, din teamă pentru o eventuală contaminare cu „virusul” liberalizării regimului comunist, în URSS a fost iarăși revigorat și consolidat regimul autoritar de conducere de esență neostalinistă [32], în cadrul căruia un loc prioritar l-a ocupat proslăvirea „înțelepciunii” și „clarviziunii leninistului devotat” Leonid I. Brejnev. Tot atunci au fost sistate administrativ și discuțiile publice dintre savanții sovietici „liberali” și cei „conservatori” sau neostalinisti, ultimilor creându-li-se o situație cvasidominantă în spectrul științelor socio-umane [33].

În acele condiții de schimbare radicală a cursului politic de la „dezghețul hrușciovist” spre un nou stalinism, s-a produs și editarea materialelor sesiunii științifice din 17-20 noiembrie 1964, constatându-se o clară discrepanță între spiritul liberal în care se desfășurase acea sesiune și textele cenzurate *cu grijă* ale referatelor și comunicărilor.

Astfel, în textul raportului președintelui secției Consiliului Științific, A. L. Sidorov, se pune un accent deosebit pe influența războiului mondial asupra dezvoltării social-economice a Rusiei, afirmându-se că studierea economiei la etapa imperialismului are o importanță deosebită în identificarea locului Rusiei în rândul țărilor participante la Primul Război Mondial [34]. Era o intenție străvezie de a înlătura orice posibile acuzații de complicitate a Rusiei la declanșarea Primului Război Mondial.

În opinia lui A. L. Sidorov, Mihail N. Pokrovski reușise cu brio să demaște miturile istoriografiei burgheze cu privire la cauzele războiului, însă considerase în mod greșit țarismul, – „cu tradiționala sa politică de expansiune externă și de cuceriri teritoriale”, – drept cea mai activă putere în declanșarea războiului mondial [35]. Între timp însă, susținea A. L. Sidorov, chiar prima generație de istorici sovietici din anii 1920 reușise să demonstreze că, „deși în preajma războiului în Rusia se constituise un capitalism financiar de același tip cu capitalismul monopolist occidental și chiar dacă capitalismul rus urmărea propriile interese imperialiste, totuși rolul

Rusiei în declanșarea Primului Război Mondial a fost unul secund, comparativ cu principalele puteri imperialiste – Marea Britanie și Germania.

Cu toate acestea, afirma același A. L. Sidorov, Mihail N. Pokrovski își însușise principalele cuceriri ale tinerei științe sovietice în varianta lor cea mai inconsistentă, imatură și denaturată, solidarizându-se cu concepțiile lui Vanag și Krițman, potrivit căror Rusia ar fi fost „o semicolonie a imperialismului anglo-francez”. Și chiar dacă ulterior atât Krițman cât și Vanag au renunțat la această versiune, concepția respectivă a pătruns inclusiv în *Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice*, fiind proclamată „adevăr în ultimă instanță” [36].

În cadrul aceleiași sesiuni din 17-20 noiembrie 1964, un raport special – cel al lui V. A. Emeț – a fost consacrat analizei istoriografiei sovietice a originilor Primului Război Mondial. Referindu-se în special la lucrările lui M. N. Pokrovski în acest domeniu, V. A. Emeț a apreciat că acesta „nu a fost un specialist în domeniul istoriei relațiilor internaționale și al politicii externe a Rusiei în epoca imperialismului, deoarece nu a lăsat studii monografice în acest domeniu” [37]. Mai mult ca atât, chiar dacă Pokrovski a fost „redactorul formal” al operei clasice a lui V. I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, în realitate nu a acceptat, în acea perioadă, teoria leninistă a imperialismului, aflându-se sub influența concepției capitalismului financiar a lui Hilferding. Drept dovadă a acestui fapt, V. A. Emeț invocă afirmația lui Pokrovski cum că el ar fi oscilat, în acei ani, „între două scaune: între concepția lui Hilferding și cea a lui Lenin” [38]. Însă cea mai „serioasă” obiecție la adresa lui Pokrovski a constat în faptul că el nu a avut posibilitatea familiarizării cu „moștenirea leninistă integrală”, dat fiind că editarea primei ediții a Operelor incomplete ale lui Lenin se încheiase doar către 1926, iar următoarele două ediții, „mai complete”, au apărut în anul morții lui Pokrovski, în timp ce operele lui K. Marx și Fr. Engels au început a fi editate doar din 1928 [39]. În mod evident, M.N. Pokrovski a fost lipsit de orice șansă de a deveni un „marxist-leninist perfect”!

Referindu-se la scrisoarea lui I. V. Stalin cu privire la lucrarea lui Fr. Engels *Politica externă a țarismului rus*, în care dictatorul sovietic atenționa că „politica de cuceriri, cu toate mârșăviile ei, nu a constituit un monopol exclusiv al țărilor ruși”, V. A. Emeț considera că Stalin avusese perfectă dreptate criticându-l pe întemeietorul comunismului științific, deoarece acesta „supraestimase rolul reacționar

și agresiv al Rusiei țariste pe arena internațională” [40].

În rezoluția sesiunii științifice din noiembrie 1964 se menționa „necesitatea coordonării lucrărilor istoricilor, preocupați de problematica premiilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie”. În rândul acestor premise, conform textului aceleiași rezoluții, problemele istoriei Primului Război Mondial ocupă un loc important, dat fiind că războiul, conform aprecierii lui V. I. Lenin, a fost „un mare și puternic regizor care a accelerat mersul istoriei universale și a dat naștere unor crize economice, politice, naționale și internaționale de o forță nemaîntâlnită până atunci” [41].

Studierea istoriei Primului Război Mondial era necesară inclusiv din considerentul că, „într-un timp nu prea îndepărtat, s-au putut constata tendințe de abatere de la tezele și aprecierile leniniste ale acestui război”. Respectiv, rezoluția cerea istoricilor sovietici „o mai profundă studiere a moștenirii leniniste în domeniul războiului, păcii și revoluției”. Depășirea consecințelor manifestării dogmatismului cerea „o înțelegere mai profundă a întregului proces istoric rusesc și a concepției leniniste a capitalismului rusesc, studierea economiei într-o legătură indisolubilă cu structura socială, cu lupta de clasă și cu suprastructura politică a societății”. „Doar pe o astfel de bază solidă, constata rezoluția sesiunii științifice din noiembrie 1964, pot și trebuie să fie eliminate marile neajunsuri în studierea capitalismului rusesc la toate etapele sale de evoluție, începând cu geneza sa și până în 1917, în identificarea legităților sale specifice” [42].

În confirmarea actualității, importanței și posibilităților studierii problematicii social-economice, culegerea respectivă conținea un amplu articol al istoricilor A. L. Sidorov, V. I. Bovâkin și P. V. Volobuev, privind problemele economice și sociale ale Primului Război Mondial [43].

Reeditarea stalinismului în URSS după înăbușirea „Primăverii de la Praga” din 1968 a avut consecințe dramatice pentru știința istorică sovietică, aceasta fiind supusă unei noi ideologizări și politizări în condițiile înăspririi „Războiului Rece”. O ilustrare pregnantă a consecințelor dictatului PCUS, – dar și al KGB-ului sovietic, în egală măsură, – exercitat asupra istoricilor preocupați de tematica Primului Război Mondial servește lucrarea cunoscutului istoric Nikolai N. Iakovlev, autor al unei populare sinteze de istorie contemporană a SUA [44], care a publicat, în 1974, și o lucrare despre Primul Război Mondial [45]. Și nu doar pe motivul împlinirii, în acel an, a 60 de ani de la declanșarea primei

conflagrații mondiale, ci pentru a da o ripostă cât mai severă romanului scriitorului antisovietic Alexandr Soljenișin *August 1914*, din marele proiect *Roata roșie*, apărut în Occident [46].

În lucrarea sa, într-o manieră populară și expresivă, N. N. Iakovlev dezvoltă teza înfrângerii Rusiei țariste în Primul Război Mondial, ca urmare a „loviturii în spate” aplicate de către burghezia rusă. Cu referire aluzivă dar foarte străvezie la romanul lui A. I. Soljenișin, N. N. Iakovlev menționează că „servitorii năimiți ai reacțiunii imperialiste speculează subtil aspectul exterior al evenimentelor Primului Război Mondial, crezând că resorturile acestora sunt bine ascunse și în siguranță deplină. Desigur, ei se înșeală. Știința istorică sovietică a demonstrat deja, cum anume s-au produs lucrurile în realitate. Și dacă mai există necesitatea de a reveni la această temă deja soluționată, acest lucru urmează să se facă doar dintr-un singur motiv – pentru a face lumină în problema rolului masoneriei ruse și a metodelor utilizate de această supra-organizație, pentru a-și mătura urmele lăsate” [47]. În opinia autorului, importanța istorică universală a Revoluției din Octombrie constă anume în faptul că „paloșul revoluției a răpus canalii (rus. «гадина») anume în momentul în care abia se învăța să stea pe propriile picioare”, și acest lucru, considera N. N. Iakovlev, „îl datorăm exclusiv clarviziunii geniale a strategului revoluției, întemeietorului statului sovietic, Vladimir Ilici Lenin” [48].

În loc de concluzii

În anii 1970, desigur, au continuat să apară lucrări și chiar sinteze de istorie a Primului Război Mondial, evidențiindu-se, în această privință, monografia în două volume sub redacția lui I. I. Rostunov [49] sau sinteza de istorie a Primului Război Mondial a aceluiași autor conținută în ediția a treia a Marii Enciclopedii Sovietice din 1975 [50]. Toate acele lucrări însă, erau redactate într-o manieră strict doctrinară, Primul Război Mondial fiind examinat doar prin prisma „acutizării luptei de clasă, a maturizării accelerate a premiselor obiective ale Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și inaugurării unei noi ere în istoria omenirii – a trecerii de la capitalism la socialism și comunism” [51].

Ca urmare a acelei situații, „încremenirea” și dogmatizarea unor teze metodologice perimate, subordonarea gândirii științifice canoanelor ideologice ale PCUS și „necesităților politice curente” ale acestuia, au condus inevitabil la o stagnare prelungită a istoriografiei sovietice a Primului Război

Mondial, aceasta nemaifiind în stare să țină pasul cu noile metodici și idei teoretice occidentale și chiar să asimileze noul material factologic conținut în avalanșa de lucrări și sinteze apărute atât în Europa Occidentală, cât și în SUA, Canada sau alte țări ale lumii [52].

A fost necesară o nouă schimbare a conducerii Uniunii Sovietice, accesarea la putere a unui nou lider de felul lui Mihail S. Gorbaciov, proclamarea politicii de *perestroika* și *glasnosti*, pentru ca exponenții științelor socio-umane să recunoască, într-un final, că „falsificând trecutul, deformând conștiința și consolidând o serie de mituri, istoria, ca și organele de represie, a distrus și a constrâns; ea nu numai a avut de suferit, ci și a contribuit direct la impunerea suferinței” [53]. Și doar ca urmare a recunoașterii oficiale a rolului de servitoare a ideologiei marxist-leniniste și a purtătorului acesteia, – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, – istoriografia Primului Război Mondial a reușit, în mare măsură, să se debaraseze de sechelele și tarele trecutului sovietic, înregistrând progrese reale în studierea pe baze științifice a proceselor și evenimentelor din cadrul primei conflagrații mondiale.

Bibliografie

1. Crimele lui Stalin. Raportul secret al lui Hrușciov la Congresul al XX-lea al PCUS. Cuvânt înainte de Gh. Buzatu. Studiu introd., note și glosar de Vladimir Zadian și Gheorghe Neacșu. Ediție îngrijită de Radu-Dan Vlad, Editura Majadahonda, București, 1998, p. 6.
2. Известия ЦК КПСС. 1989. № 3. С. 128-132.
3. Crimele lui Stalin. Raportul secret al lui Hrușciov la Congresul al XX-lea al PCUS. Cuvânt înainte de Gh. Buzatu. Studiu introd., note și glosar de Vladimir Zadian și Gheorghe Neacșu. Ediție îngrijită de Radu-Dan Vlad, Editura Majadahonda, București, 1998, p. 6.
4. Наумов В. П., Курин Л. Л. Завещание Ленина // Историки спорят. 13 бесед / Под общ. ред. В.С. Лельчука. Москва: Политиздат, 1989. С. 84-121.
5. *Ibidem*, p. 94-95.
6. XX съезд КПСС и его исторические реальности / Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. Под общ. ред. В.В. Журавлева. Москва: Политиздат, 1991. С. 42-46.
7. Expresie devenită celebră datorită nuvelei *Dezghetușul* (rus. Оттепель), aparținând scriitorului Ilya Ehrenburg (1891-1967), prin care este caracterizată perioada de după moartea lui I.V. Stalin din martie 1953 și până pe la începutul anilor '60 ai sec. XX. Sunt anii când la putere în Uniunea Sovietică s-a aflat Nikita Sergheevici Hrușciov (1894-1971), deținând funcția de prim secretar al PCUS (1953-1964) și aceea de premier (1958-1964). Deși parțială, selectivă și inconsecventă, *destalinizarea* constituie trăsătura caracteristică a „dezghetușului” inițiat de Nikita Hrușciov. Astfel, în faimosul raport

secret „Despre cultul personalității și consecințele sale”, ținut în sesiune închisă la Congresul al XX-lea al PCUS din 25 februarie 1956, Hrușciiov și-a șocat ascultătorii prin denunțarea conducerii dictatoriale a lui Stalin și a cultului personalității sale. A atacat, de asemenea, crimele comise de Stalin și de anturajul său. Impactul discursului lui Hrușciiov asupra politicii interne și externe sovietice a fost imens. În anii care au urmat, au fost puși în libertate un mare număr de disidenți politici și inițiate o serie de reforme în diverse domenii. Astfel, problemele agriculturii sovietice devin o preocupare majoră a lui N.S. Hrușciiov, îmbunătățind remunerarea pentru recoltele obținute și investind mai mult în agricultură. De asemenea, urmărind slăbirea puterii birocrăției centrale, a renunțat, în 1957, la ministerele industriale din Moscova, înlocuindu-le cu sovietele (consiliile) economice regionale (*sovnarhoz*). Așa cum apreciază istoricul Vi. Tismăneanu, „lipsit de cultură, brutal în relațiile cu intelectualii, vehement și chiar vulgar în exprimare, Hrușciiov a fost în același timp convins că sistemul poate fi reformat și că violența teroristă putea fi evitată. A nutrit iluzii despre Lenin și leninism și chiar în privința lui Stalin s-a ferit să meargă până la capăt”. Tocmai din aceste considerente, „dezghețul hrușciiovist” nu a atins originile sistemice ale regimului bolșevic.

8. Хрущев Н. С. За тесную связь литературы и искусства с жизнью народа. Москва: Издательство политической литературы, 1957. С. 16, 18.

9. Покровский М. Н. Большая Советская Энциклопедия. Третье издание. Гл. ред. А.М. Прохоров. Т. 20. Москва: Издательство «Советская Энциклопедия», 1975. С. 168-169.

10. Соколов О. Д. М.Н. Покровский и советская историческая наука. Москва: Издательство «Мысль», 1970. С. 77.

11. Михаил Николаевич Покровский (1868-1932) // Большая Советская Энциклопедия. Т. 33. Гл. ред. Б.А. Введенский. Москва: Главное научное издательство «Большая Советская Энциклопедия», 1955. С. 492.

12. *Ibidem*.

13. *Ibidem*, p. 492-493.

14. În timp ce Congresul XX al PCUS a denunțat cultul personalității lui I.V. Stalin, Congresul XXII al PCUS din 1961 a adoptat un nou program al PCUS, cu angajamentul solemn al acestuia de a finaliza, în linii generale, pe parcursul perioadei 1971-1980, „construcția societății comuniste”, la finele căreia în societatea sovietică urma a fi realizat principiul repartizării bunurilor materiale „conform necesităților” și al funcționării economiei sovietice în baza unei singure forme de proprietate, a celei „atotrodnică”. Cu referire la obiectul nostru de studiu, programul PCUS din 1961 menționa că „Primul Război Mondial și Revoluția Socialistă din Octombrie au pus începutul crizei generale a capitalismului”. Totodată, „chiar dacă ambele războaie mondiale, declanșate de imperialiști, se încheiaseră cu revoluții socialiste victorioase, acestea, – preciza același document de partid, – sunt posibile și fără războaie” (Программа Коммунистической партии

Советского Союза. Москва: Госполитиздат, 1961. С. 25, 39).

15. Соколов О. Д., Покровский М. Н. и советская историческая наука. Москва: Издательство «Мысль», 1970. С. 25-26.

16. Нечкина М., Поляков Ю., Черепнин Л. Некоторые вопросы истории советской исторической науки. În: Коммунист. 1961. № 9. С. 63.

17. Черепнин Л. В. М. Н. Покровский и его роль в развитии советской исторической науки // Очерки истории исторической науки в СССР. Т. IV. Под ред. М.В. Нечкиной (гл. ред.). Москва: Издательство «Наука», 1966. С. 192, 198.

18. Бовыкин В. И. Из истории возникновения первой мировой войны. Отношения России и Франции в 1912-1914 гг. Москва: Издательство Московского университета, 1961. С. 4.

19. *Ibidem*, p. 4-5.

20. *Ibidem*, p. 125.

21. *Ibidem*, p. 55-57.

22. Виноградов К. Б. Буржуазная историография первой мировой войны. Происхождение войны и международные отношения 1914-1917 гг. Под ред. И.С. Галкина. Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1962. С. 385-386.

23. *Ibidem*, p. 392.

24. *Ibidem*, p. 10.

25. Вержховский Д. В., Ляхов В. Ф. Первая мировая война 1914-1918 гг. Москва: Военное издательство Министерства Обороны СССР, 1964. С. 3.

26. *Ibidem*, p. 7.

27. *Ibidem*, p. 8.

28. Айрапетян М. Э., Кабанов П. Ф. Первая империалистическая война 1914-1918 гг. Москва: Издательство «Просвещение», 1964. С. 7.

29. *Ibidem*.

30. *Ibidem*.

31. Первая мировая война 1914-1918 / АН СССР, Институт истории. А.Л. Сидоров (отв. ред.). Москва: Издательство «Наука», 1968. С. 3.

32. Зубкова Е. Ю. Опыт и уроки незавершенных поворотов 1956 и 1965 годов // Вопросы истории КПСС. 1988. № 4. С. 76-86.

33. Alexander Werth, *Russie: espions et craintes*, Editions Stock, Paris, 1970, p. 317-326.

34. Первая мировая война 1914-1918 / АН СССР, Институт истории. А.Л. Сидоров (отв. ред.). Москва: Издательство «Наука», 1968. С. 4.

35. *Ibidem*.

36. *Ibidem*.

37. Емец В. А. Советская историография происхождения первой мировой войны // Первая мировая война 1914-1918 / АН СССР, Институт истории. А.Л. Сидоров (отв. ред.). Москва: Издательство «Наука», 1968. С. 32.

38. *Ibidem*, p. 33.

39. *Ibidem*, p. 36.

40. *Ibidem*, p. 45.

41. Первая мировая война 1914-1918 / АН СССР, Институт истории. А.Л. Сидоров (отв. ред.). Москва: Издательство «Наука», 1968. С. 20-21.

42. *Ibidem*, p. 21.

43. Сидоров А. Л., Бовыкин В. И., Волобуев П. В. Экономические и социальные проблемы первой мировой войны // Первая мировая война 1914-1918 / АН СССР, Институт истории. А.Л. Сидоров (отв. ред.). Москва: Издательство «Наука», 1968. С. 179-191.

44. Iakovlev N. N. Istoria contemporană a SUA. 1917-1960. București: Editura Politică, 1963, 720 p.

45. Яковлев Н. Н. 1 августа 1914. Москва: «Молодая гвардия», 1974.

46. Солженицын Александр. Красное колесо. Узел I. Август Четырнадцатого. Исторический роман. Москва: Издательство «Время», 2007.

47. Яковлев Н. Н. 1 августа 1914. Москва: «Молодая гвардия», 1974. С. 226.

48. *Ibidem*.

49. История первой мировой войны. 1914-1918.

В двух томах. Под ред. И.И. Ростунова / АН СССР; Институт военной истории Министерства Обороны СССР. Т. 1.- 446с.; Т. 2.- 608 с. Москва: Издательство «Наука», 1975.

50. Ростунов И. И. Первая мировая война // Большая Советская Энциклопедия. Третье издание. Гл. ред. А.М. Прохоров. Т. 19. Москва: Издательство «Советская Энциклопедия», 1975. С. 340-352.

51. Ростунов И. И. Первая мировая война // Большая Советская Энциклопедия. Третье издание. Гл. ред. А.М. Прохоров. Т. 19. Москва: Издательство «Советская Энциклопедия», 1975. С. 351.

52. Козенко Б. Д. Отечественная историография первой мировой войны // Новая и новейшая история. 2001. № 3. С. 18.

53. Советское общество: возникновение, развитие, исторический финал. Т. 2: Апогей и крах сталинизма. Под общей ред. акад. Ю.Н. Афанасьева. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 1997. С. 511.

Mihail Petric. *Iarna în împrejurimile Kievului*, u/c, 34 × 50 cm, 1953. Din colecțiile MNAM